

**“MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING SHAHSIY RIVOJLANISHIGA TA’SIR
QILUVCHI OMILLAR”**

Igamberdiyeva Malika Kadamovna
*Urganch Davlat Universiteti Pedagogika
fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi
4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Maqolada maktab yoshidagi bolalarning o‘qish faoliyati, qiziqish va harakatchanligi, ulardagi aqliy taraqqiyot shahsiy rivojlanishiga tasir etuvchi omillar, oquvchilarda qiziqishlar, aqliy taraqqiyot, shahsiy rivojlanishi va ularning ahamiyati haqida malumot beriladi.*

Kalit so'zlar: *aqliy rivojlanish, o'quvchi, kichik maktab yoshi, qiziqish, mustaqil fikrlash, malaka va ko'nikma.*

Аннотация: *В статье представлена информация об учебной активности, интересе и подвижности детей школьного возраста, факторах, влияющих на их психическое развитие и развитие личности, интересах, психическом развитии, развитии личности и их значении у учащихся*

Ключевые слова: *психическое развитие, школьник, младший школьный возраст, интерес, самостоятельное мышление, компетентность и умения.*

Abstract: *The article provides information on the study activity, interest and mobility of school-age children, factors affecting their mental development and personal development, interests, mental development, personal development and their importance in students.*

Key words: *mental development, student, junior school age, interest, independent thinking, competence and skills.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilar ishonuvchan, tashqi taassurotlarga beriluvchan bo'ladilar. Buyuk alomallarimiz takidlaganidek, kishining fe'l atvori hammadan ko'ra ko'proq hayotining dastlabki yillarida tarkib topadi va unda shu davrda paydo bo'lgan sifatlari mustahkam o'rnashib kishining ikkinchi tabiatiga aylanadi. Insonning ikkichi tabiatida tabiiy hissiyotlarni fazilatlarini tarkib toptirish yukask axloq normalarini shakllantirish uchun butun ma'suliyat boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasiga tushadi. Bolaning mazkur davrida o'qituvchining har bir gapi har bir hatti harakati ta'sir ko'rsatish uning uchun haqiqat mezoni vazifasini bajaradi. Chunki o'quvchilar o'qituvchilarga qattiq ishonadilar. Uning fikr mulohazalariga quloq soladilar. Pedagogik nazokatida jiddiy tasvirlanadilar. Talablarga hamisha amal qiladilar. U bergan topshiriqlarni bekamu kust bajarishga intiladilar. To'g'ri mulohaza yurtishga o'rganish noma'qul qiliqlardan tiyish va musiqa tinglashga odatlantirish ularga nimalar bilan shug'ulanish kerakligini, burch hissini tushuntirish ular bilan o'qilgan kitoblarni, ko'rilgan tomoshalarni muhokama qilish imkoniyati tug'iladi. Kichik

maktab yoshdagi o'quvchilarning axloqiy sifatlarni rivojlantirishdagi ko'zlangan maqsadga erishish uchun ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish shart.

O'qish faoliyati kichik maktab Yoshidagi o'quvchining aql-idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi, hisoblash malakalarini shakllantiradi. SHu Yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi bilan boshqa Yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Kichik maktab davrida o'qish faoliyati bilan shug'ullanish, jumladan, moddiy narsalarning har xil xossalari bilan tanishish sezgilarning o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda asosan farq qila olish, ko'rish va eshitish sezgilari ayniqsa tez o'sadi. 7-10 Yoshli bolalarda ranglarning tuslarini sezish 45% ortishi, 10-12 Yoshgacha bolalarda esa 65%gacha ortishi rus olimlari tomonidan aniqlanilgan. Kichik maktab o'quvchilarini rasm chizishga o'rgatish ranglarni farqlash sezgirligining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ohanglarni farq qilish sezgirligi, ayniqsa bolalarga musiqa va ashula o'rgatish jarayonida kuchli suratda o'sadi. Sezgilarning o'sishida Shuningdek, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining ham ahamiyati katta. Aniq harakat qilishga jalb etuvchi mashqlar bolalarning muskul-harakat sezgilarini o'stiradi. Kichik maktab davriga kelib idrokning hamma turlari asosan ta'lim- tarbiya tufayli mazmun, aniqlik, ravshanlik jihatdan ko'p darajada takomillashadi. Mazkur Yoshdagi bolalar o'z idroklarining aniqligi, ravonligi, o'tkirligi bilan boshqa Yosh davrdagi insonlardan keskin farq qiladi. Ular har bir narsaga berilib, o'ta sinchkovlik bilan qarashlari sababli idrokning muhim xususiyatlarini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ma'lumki, o'quvchilarning psixologik xususiyatlari har xil bo'lib, bir o'quvchiga muvaffaqiyat bilan qo'llangan tarbiyaviy ta'sir vositasi boshqa birga qo'llanilganda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Tarbiyaviy tadbirlar o'quvchilarga yakkama-yakka yondoshib amalga oshirilsa yaxshiroq samaraga erishilishi shubhasizdir. Mazkur vazifalarni amalga oshirish o'qituvchi o'quvchilarning xususiyatlarini qanchalik o'rganganligiga bog'liqdir. Ta'lim jarayonida har bir o'quvchining psixik dunyosiga oqilona yo'l topa olish muvaffaqiyatlarning garovidir.

Ta'lim - tarbiya jarayonida bolalarni hayoti va faoliyatini shunday uyushtirish lozimki, bunda bola shaxsining kichik yoshida oquvchilarda tarkib topgan xususiyatlar toboro boyib va mustahkamlanib boradi. Maktab ta'limining dastlabki yillaridagi bilishga bo'tgan qiziqishlar, tevarak atrofdagi olamni bilishga bo'lgan qiziqish ko'proq intellektual qiziquvchanlikni sezilarli ravishda rivojlantiradi.

Psixologlarning ta'kidlashicha, dastavval ayrim faktlarga, boshqa narsalardan ajratib olinadigan hodisalarga nisbatan qiziqishlar hosil bo'ladi. O'qish faoliyatida kichik yoshdagi o'quvchilarning aqliy jarayonlari bilish uchun bo'tgan qiziqishlar bilan faollashib qiziqisho'quvchilarning aqliy faoliyati asosida paydo bo'tadi va uning shaxsiy individual sifatida o'quvchilarning ana shu aqliy faoliyatini yanada

rivojlantiradi. O'quvchilarning qiziqishlari mazmuni, barqarorligi jihatdan hilma - xildir. Keng mazmunli va barqaror qiziqishlar o'quvchilarning yoshligidan paydo bo'la boshlaydi.

Ma'lumki I-II sinf o'quvchilarida xali qiziqishlar yaqqol namoyon bo'lmaydi, o'quvchilar o'qish jarayonida hamma narsalarga qiziqish bilan munosabatda bo'ladilar. O'zlari o'zlashtirgan faoliyat ularni qanoatlantiradi. Keyinchalik esa, sabablarni, qonuniyatlarni, hodisalar o'rtasidagi aloqa va bog'liqliklarni bilib olish uchun bo'lgan qiziqishlar rivojlanadi. Agar I-II sinf o'quvchilarini "Bu nima?" - degan savol ko'proq qiziqтира, bir muncha kattaroq yoshdagi bolalar uchun "Nima sababdan?", "Qanday qilib?" degan savollar muhim bo'lib qoladi. O'qish malakasining rivojlanishi bilan kitob o'qishga qiziqish yuzaga keladi. Dastavval kitob o'qishga, undan so'ng esa mazmuni o'kir va qiziqarli bo'lgan muayyan adabiyotlarni, ertaklarni o'qishga, keyinchalik qiyin bo'lmagan ilmiy sarguzashtlar haqida kitoblarni o'qishga qiziqish paydo bo'ladi. I-II sinf o'quvchilarini o'zlashtirayotgan materialni mazmuni, o'qish ishlarining ayrim usullari o'ziga jalb eta boshlaydi. III va IV sinf o'quvchilarining mustaqilligi o'sib boradi. Bu yoshdagi o'quvchilar aqliy faoliyat usullari, oz xotirasi, nutqi, diqqati hamda irodasini o'stirish bilan bog'liq bo'lgan barcha ishlarga qiziq boshlaydi. IV sinfda o'quvchilar o'zlarining har xil fanga bo'lgan qiziqishlarini aniq belgilaydilar. Fanlardan ba'zilariga ko'proq e'tibor berib uni yoqtirsalar, ba'zilarini yoqtirmaydilar. O'quvchilar qaysi ishdan ko'proq qanoat hosil qilsalar, shu ishlar ularda qiziqish paydo qiladi. Bola ma'lum ishni bajarayotganda o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotmasligi, o'ziga topshirilgan ishni bajara olishni bilish, buning uchun esa faqat g'ayrat - shijoat ko'rsatish kerakligini anglashi kerak. O'quvchilarda ta'lim va tarbiya olish, dam olish tartibining to'g'ri uyushtirilishi ham o'quvchilarda qiziqishlarning barqaror bolishida muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning qiziqishlari kattalarni diqqat e'tiborida bolishi lozim. Bolalarni ijobiy qiziqishlari kattalar tomonidan rag'batlantirishi, quvvatlantirilishi kerak. Ularni qiziqishlarini payqash, uning uchun eng sevimli, doimo o'ziga jalb etadigan faoliyatni e'tiborga olmaydigan o'qituvchi va ota-onalar yomon pedagog va yomon tarbiyachidir. O'quvchi uchun o'qituvchi hayotining eng yaxshi idealidir. Doimo oldinga qarab intiluvchi, mazmunli keng qiziqishlar bilan yashovchi o'qituvchi o'quvchilarga yuksak ma'naviy qiziqishlarni, aqliy rivojlanishni paydo bolishiga yordam beradi. Shu bilan bir qatorda texnikaga, hozirgi zamon texnikalari, eng yangi tipdagi avtomobil, samolyot, kopmyuterga bolgan qiziqishlar tez tarkib topadi. Qishloq maktablarining III va IV sinf o'quvchilari qishloq xo'jaligiga nisbatan sezilarli darajada o'z qiziqishlarini namoyon qila boshlaydi. Bolalar parandalarni, uy hayvonlarini bajonidil boqadilar va ular haqida ma'lumotlar to'play boshlaydilar. Bu esa bolalarni bilish darajasini rivojlanishiga ta'sir etib boradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda o'qishga bolgan qiziqishni rivojlanishi to'g'ridan - to'g'ri ta'limning tashkil qilinishiga bog'liq. Shuning uchun o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarida qiziqishlar rivojlanishining qonuniyatlarini nazarda tutishlari kerak. O'quvchilarda qiziqishlar, aqliy taraqqiyot rivojlanishi oddiydan

murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, yaqindan uzoqqa, tasvirlashdan tushuntirishga, faktlardan umumlashtirishga qarab boradi. O'quvchilarni ta'limni o'zlashtirishga quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- O'quvchilar qanchalik yosh bolsalar, ta'lim shunchalik korgazmali bolishi hamda faol harakt qilish katta rol o'ynaydi.

Barcha o'quvchilar bir xil bilimga ega emas, ular turli tayyorgarlik darajasiga ega va bundan boshqacha bo'lishi ham mumkin emas. Shu sababli berilgan materialni bilmaslik past o'zlashtirishning asl sababini ko'rsatmasligi mumkin.

Bilamizki, ko'pchilik pedagoglar o'quvchilarning aqliy rivojlanishini baholashda qiynaladilar va buning oqibatida ularning ish faoliyatida ta'lim jarayonida hisobga olinishi lozim bo'lgan muhim omil go'yoki chetda qolib ketadi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, o'quvchilarning aqliy rivojlanish darajasi ulardagi nazariy yoki amaliy bilim olishga bolgan qobiliyat yoki bilimning mavjudligi bilangina aniqlanmaydi. O'quvchining aqliy rivojlanish darajasi tafakkur jarayonlarining rivojlanganligi, o'quv materialining muhim va asosiy larni ajrata olishi, olgan bilim yoki hosil qilingan, o'zlashtirilgan ko'nikmani boshqa faoliyatga ko'chira olishi, turli nazariy bilimlarni amalda qo'llay olishi, mustaqil fikrlashi, xulosa chiqara olishi kabi bir qancha belgilar bilan aniqlanadi.

Xulosa qilib aytganda uchinchi sinf o'quvchilarning odob tog'risidagi fikr, va mulohazalari mazmuni va shakli va tuzilishi bilan fikr mulohazalaridan farqlanadi. Buning sababi ularning turmush tajribasi ko'lami kengroqligi yosh davri xususiyatiga bog'liq farq bilan narsaga turlicha qarsh har xil yondashish muammo mohiyatini ochib berish uslubi bo'yicha ham farqlar mavjuddir. I-III sinf o'quvchilarida axloqiy tushunchalarni tarkib topishi uchun avvalo har bir tushunchaning muhim alomatini ajratishning umumlashtiruvchi ikkinchi darajali belgilarni topishi o'zgartirish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boymurodov N Amaliy psixologiya T.: 2008 y- 316 b.
2. Dilnoza Xalkuziyeva ., Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga axloqiy-irodaviy tayyorligining psixologik jihatlari. SCIENTIFIC PROGRESS. 2021/6, pp 704-706
3. Ivanov P.I. M.Zufarova "Umumiy psixologiya" T.: 2008 y
4. Jo'raev S. , F.Qodirov "Kichkintoylar nutqini o'stirish" T.: 2005 y.
5. Nishonova Z. Alimova G. "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" T.: 2006 y
6. Nishonova Z.T. Dostmuxammedova Sh.A. To'lyaganova Sh.T. Pedagogik psixologiya. Toshkent 2011
7. Voxidov M. "Bolalar psixologiyasi" T.: Oqituvchi. 1982 y.